

Fáj Attila

(1922–2013)*

Tisztelt gyászoló Özvegy!

Tisztelt gyászoló gyülekezet, rokonok, barátok és ismerősök!

Szeretnék elbúcsúzni kedves barátomtól, Fáj Attilától, de nemcsak a magam nevében, hanem a Magyar Tudományos Akadémia nevében is, amelynek külső tagja volt, valamint saját munkahelyem, az Irodalomtudományi Intézet nevében is, mivel e kutatóintézet jogelődjének, az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központnak évekig dolgozott az elhunyt professzor az 1956-os forradalom, illetve Olaszországba történt emigrálása előtt.

Fáj Attila nevével először 1977 után találkoztam, amikor egyik olaszországi utam alkalmával Rómában Triznya Mátyáséktól megkaptam nagyszerű könyvét: *A Jónás-téma a világirodalomban*. Ez nem csupán a számomra is oly kedves Babitsról mondott sok újat és fontosat, hanem széles körű, a bibliai filológiától a művészettörténetig, Bizánctól Izlandig kiterjedő komparatiztikai felkészültségével is iránymutatónak bizonyult. Személyesen éppígy Rómában volt szerencsém őt megismerni az 1990-es évek első felében, diplomáciai kiküldetésem idején. Addigra már olvasmányaim során sok más témájával is találkozhattam, elsősorban *Az ember tragédiájával* kapcsolatos izgalmas kutatásaival, vagy azokkal az írásaival, amelyekben a James Joyce-ot ért sokrétű magyar hatásokat nyomozta ki. Éppen ezért rendkívüli módon örültem – hiszen teljesen megérdemeltnek tartottam –, hogy 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia végre külső tagjai sorába iktatta. Őt, az emigránst, akinek korábban, 1956 után a nevét még akkor sem írták le itthon, amikor az általa 1953-ban lefordított és kommentált kitűnő orosz műkritikusról és esztétáról, Sztaszovról írtak. Egy interjúban, 1993-ban pontosan fogalmazott, amikor magát már olasz emigrációja előtt belső emigránsnak tartotta, hiszen a hivatalos kommunista ideológia nevében professzorát, Kornis Gyulát deportálták, őt magát fiatal tanársegédként pedig kidobták az egyetemről, ahol tanított, és azután a hadifogságban megtanult orosz nyelvtudása alapján dolgozott szakfordítóként. Egy pár cikkét közölte a Vigilia – néha még azt is álnéven. Az MTA tehát önmagát becsülte meg, amikor sok tudományos külföldi tagság után Fáj Attilát is tagjává fogadta. (Megjegyzem, hogy a rendkívül sokoldalú tudós filozófiai, tudományelméleti, ezen belül főleg a sztoikus logikával és annak

* Elhangzott a Farkasréti temető Akadémiai urnatemetőjében, 2014. június 7-én.

hatásával foglalkozó sok tanulmányának értékelésére nem vagyok hivatott, de erről később majd úgyis szól a tudománytörténet, például elsőként nyilván a kötelező akadémiai emlékbeszédben.)

1957 óta Genovai Egyetemen tanított, és negyvenévnvi oktató-kutató munkája után vonult nyugalomba. Nemcsak olasz, angol és francia nyelven írott tanulmányaival és könyveivel öregbítette a magyar tudomány jó hírét, hiszen folyamatosan ragaszkodott nemzeti identitásához, azzal is hangsúlyozva magyarságát, hogy bevont magyar vonatkozásokat nemzetközi témákat vizsgáló műveibe. Így például ráirányította Madách remekművére a Giambattista Vico történetfilozófiáját kutató, igen előkelő nemzetközi tudóstársaság figyelmét, sőt elősegítette *Az ember tragédiája* új olasz nyelvű fordítását hajdani tanítványával, későbbi feleségével, Vittoria Curlóval együtt. Megjegyzendő, hogy legfontosabb műveit sok nyelvre, például németre, japánra, hollandra, svédre és finnre is lefordították. Másrészt – amint lehetett – igyekezett az itthoni magyar olvasóközönséggel is megismertetni fontosnak tartott eredményeit fordítások vagy magyar nyelvű összefoglalások és szövegátalakítások révén: így például *A Karamazov testvérek*-ről írott páratlanul fontos művét, vagy a Vico anti-arisztotelészi logikájáról folytatott kutatásait. Mivel a Katolikus Szemléltől kezdve az Irodalmi Újságon át a Mikes Kelemen Kör kiadványaiig mindenütt rendszeresen publikált, azt is fontosnak tartotta, hogy áttekintse a kommunista totalitarizmus elől nyugatra menekült magyar, orosz és más nemzetiségű írók irodalmi működésének fő problémáit: ezen írásai a most készülő új irodalomtörténeti szintézis számára fontosak és hasznosak.

Amikor pedig az 1990-es évek második felétől újra budapesti lakos is lett, nem csupán írásaival kapcsolódott vissza az irodalmi élet hazai jelenébe, hanem magyarországi és erdélyi egyetemi előadókörútjaival is. (Örömmel láthattuk őt például az én egyetememen, a Szegedi Tudományegyetemen is.) Hazai irodalmi és tudományos „újrachonosításában”, vagyis a mai olvasókkal való megismertetésében a folyóiratok közül a *Vigilia* mellett, amely a hajdani fiatalembernek is fórumot adott, vezető szerepet játszott a Szócs Géza által szerkesztett, sajnos mára már megszűnt folyóirat, *A Dunánál*. Talán itt lehetne megemlíteni, hogy Fáy Attila az élő magyar irodalommal is mindvégig kapcsolatban maradt; ő, aki a polihisztor hadmérnök, Luigi Ferdinando Marsigli írásaiban felfedezte a 20. századi „folyamregény” ősi ihletőjét, nemcsak Claudio Magris *Duna-regényét* elemezte, hanem Esterházytól is a *Hahn-Hahn grófnő pillantását*. És talán ihletője volt ezen tanulmányaival egy új, nagyszabású folyamregénynek: Kabdebó Tamás *Danubius-Danubiájára* gondolok.

De új lapokkal is kapcsolatba lépett, fáradhatatlanul. Elég itt az *Intézetünk* világ-irodalmi folyóirata, a *Helikon* és a *Világosság* által közölt, Vicónak szentelt különszámokra vagy a székszárdi Új Dunatájnak és különböző erdélyi folyóiratoknak adott tanulmányaira utalnom. Hogy mégis a pécsi Jelenkorban közölt nagyszerű Janus Pannonius-tanulmányát emelem ki, annak az az oka, hogy ezt a Janus által fordított *Íliász*-epizód, Glaukosz és Diomédész párbajának elemzése révén egy irodalmilag és lélektanilag is alapvető kérdésnek, a haláltudat feldolgozásának szánta. (Mint ahogyan a Jónás-könyvet a halálnak és feltámadásnak, valamint az elhivatottság dilemmáinak.) Most viszont más oldalról, a végzet rejtélyei felől vizsgálta a halált. Higgadtan és böl-

csen, mint mindent. És humorral. Amely velejárója volt annak a szókratészi derűnek és iróniának, amely őt mintegy alkatilag jellemezte. Mert nagyon jó volt vele beszélgetni, és észrevétlenül – de mindig – sokat tanulni tőle. – Köszönöm ezt Neked, Attila. És külön köszönöm, hogy tavaly decemberben, amikor viharos gyorsasággal letepert egy halálos kór, a kórházban, nem egészen egy nappal halálod előtt olyan sokat tudó és mégis derűs módon búcsúztál el tőlem, reménykedve, hogy legközelebb kedvezőbb körülmények között találkozhatunk...

Utolsó percedig dolgoztál. Feleséged és munkatársad, Vittoria most rendezi sajtó alá két utolsó művedet. A magyar tudományosság pedig – remélem – gondoskodni fog nagyszabású és nélkülözhetetlen, ám eddig csak angolul vagy olaszul olvasható könyveid magyarra fordításáról.

Itt, a Jónás-féle cet belsejében, halál és örök élet mezsgyéjén még egyszer megköszönünk Neked mindent, minden gazdagságodat, minden ajándékodat. Isten Veled, nyugodj békében.

Szörényi László